

інтелігенція плідно працювала в галузі освіти, культури, наукових досліджень з української історії, етнографії, мови. Це була, по суті, опозиційна національна, політична й соціальна боротьба, спрямована на досягнення світлого майбутнього України.

Кульмінацією громадського руху стали 70-і рр. XIX ст., коли в Києві працював ПЗВ РГТ. Члени Відділу доклали багато зусиль у справі розвитку духовних засад українського національного відродження і цим сприяли піднесенню національної самосвідомості українців. Здобутки в галузі українознавства мали сприяти протидії згубній колонізаторській політиці царського уряду щодо українського народу, допомагати в утвердженні в суспільстві думки, що Україна має велике історичне минуле і значні потенційні можливості для подальшої державотворчої діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2-х т. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – 554с.; 2. Саржей В.Г. Етапи формування української національної свідомості (кінець XVIII – початок XX ст.) // УІЖ. – 1993. – № 7-8. – С.3-16.; 3. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // УІЖ. – 1991. – №3. – С.97-107.; 4. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології. – К.: Міжнародний інститут лінгвістики і права, 2000. – 349с.; 5. Костомаров Н.И. Две русские народности / Исторические монографии и исследования. – СПб., 1863. – Т.1.; 6. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси /Смолий В.А.; НАН України. Інститут історії України: У 3-ох т. – Т.1. Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Українські проекти в Російській імперії. – К.: Наукова думка, 2004. – 501с.; 7. Миллер А.И. Укранофильство //Славяноведение. – 1998. – №5. – С.28-37.; 8. Драгоманов М. Рецензія на статтю Січовика // Народ. – 1895. – № 11.; 9. Стельмах С.П. Політика самодержавія в області народного образования на Украине в 60-90-х годах XIX ст.: Дис... канд. ист. наук: 07.00.01. – К., 1991. – 231с.; 10. ЦДДА України. – Ф. 442. Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора. – Оп. 38. – Спр.881.; 11. Жмыр В.Ф. На пути к себе (История становления украинского национального сознания) // Философская и социологическая мысль. – 1991. – № 3. – С.55-69.; 12. Україна крізь віки: В 15-ти т. – Т.9. Сарбей В.Г. Національне відродження України. – К.: Альтернативи, 1999. – 335с.; 13. Шевелів Б. Петиції українських громад до Петербурзького комітету грамотності у році 1862 // За сто літ. – К.: Держвидав України, 1928. – Кн.3. – С.11-16.; 14. Драгоманов М.П. Австро-руські спомини (1867-1877) / Літературно-публіцистичні праці: В 2-х т. – К., 1970. – Т.2. – С.151-288.; 15. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. Курс лекцій. – К., 1999. – 387с.; 16. Каппелер А. Українсько-російські стосунки у XIX ст.: гіпотези і відкриті питання // Міжнародний конгрес україністів, Львів, 22-28 серпня 1993 р. – Львів, 1994. – Ч.1. – С.209-214.; 17. З історії київської української громади. Промова Павла Житецького на Шевченкових роковинах // Записки НТШ. – 1913. – Т. СХVI. – Кн.ІV. – С.177-189.; 18. Катренко А.М., Катренко Я.А. Національно-культурна та політична діяльність Київської громади (60-90-ті р. XIX ст.). – К.: Видавництво КНУ, 2003. – 179с.; 19. Чорна Л.В. Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства - науковий і просвітницький центр громадського руху // Науковий вісник ІДПІ. – Ізмаїл, 2000. – Вип.9. – С.48-51.;

Л.В. Чорнодід

ФОРМУВАННЯ КАДРІВ НАУКОВОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У 20-30-ТІ РР. XX СТ. (ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ)

Одним із важливих напрямів діяльності партійно-державних органів у 20-30-ті рр. XX ст. в галузі наукового будівництва стало формування кадрів соціалістичної наукової інтелігенції.

Дана проблема давно знаходилася у полі зору істориків. Активне вивчення цього процесу відбулося за радянські часи, але дослідникам не вдалося подолати позитивізму в висвітленні цього питання. Крім того, формування української наукової інтелігенції не стало самостійною темою дослідження¹.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. позначився новий підхід у дослідженнях. Увагу істориків привернули ті аспекти цієї проблеми, які довгий час вимушено залишалися поза зоною вивчення: взаємовідносини інтелігенції і влади та їх об'єктивна оцінка; новий погляд на політику щодо залучення до співробітництва буржуазних вчених; виживання науковців в умовах тоталітарного режиму 30-х рр.; формування механізму державно-партійного тиску на науку та ін. Це роботи Г.М. Касьянова, В.М. Даниленко, Ю.І. Шаповала, С.В. Кульчицького, В. Оноприенко, О. Рубльова, Ю. Чеченко та ін.² З'явилися праці присвячені вивченню професійно-фахових загонів інтелігенції, окремі дослідження бібліографічного характеру, нові видання з історії Академії наук України³, але ґрунтовного дослідження з історії формування і подальшого розвитку української академічної інтелігенції, на наш погляд, немає і до сьогодні. Багато питань з життя наукової інтелігенції різних періодів української історії потребують свого детального дослідження.

Основною метою нашої статті, є намагання автора показати основні принципи, які були покладені в основу партійно-державного механізму формування української наукової інтелігенції науково-дослідних установ Академії наук України у 20-30-ті рр.

Це був складний та довготривалий процес, який, на наш погляд, відбувався двома шляхами: залучення до співпраці і перевиховання старої інтелігенції та вирошування нових кадрів з представників робітничого класу та селянства. В період з 1920р. до 1941 р. поповнення наукових сил відбувалося через аспірантуру науково-дослідних кафедр, аспірантуру внз, а також з числа тих, хто приходив у науку з народного господарства. До початку 30-х рр., навчання аспірантів відбувалося на науково-дослідних кафедрах, які були самостійними установами і існували незалежно від внз. Але незначний склад співробітників кафедр не дозволяв підготовку кадрів поставити на широку основу. В зв'язку з цим потреби наукових установ в кадрах не задовольнялися. Так, на Харківській науково-дослідній кафедрі геології у 1924 р. було 2 аспіранти, а в 1925р. – 1, в 1926 – 6⁴. В цілому до 1925 р. на 85 науково-дослідних кафедрах було 509 аспірантів, а у 1930 р. їх кількість зросла до 1054⁵. В подальшому, в силу реорганізації кафедр в науково-дослідні інститути, підготовка аспірантів стала здійснюватися їх аспірантурою. Нові перспективи у справі підготовки науковців відкрилися після утворення в 1925 р. інституту аспірантури при вищих навчальних закладах, згідно «Положення про керівництво справою підготовки наукових робітників», яке було прийнято Наркомосвітою РРСФР і затвердженого РНК СРСР у грудні 1925 р⁶. Ще у червні 1925 р. Упрнаука Наркомосвіти УРСР на базі інструкції ЦК РКП(б) про підготовку наукових кадрів при НДІ та внз з прикладних, точних та природничих наук утворила Центральну аспірантську комісію, на яку покладалося завдання прийому та зарахування аспірантів, організація вступних та залоквіумних іспитів. Виходячи з того, що одним із важливіших джерел комплектування аспірантури були випускники внз, передбачалося організація при внз відбірних комісій. Циркулярний лист ЦК РКП(б) « Усім губкомам та обкомам» (1925 р.) спрямовував місцеві партійні органи на створення таких комісій, склад яких повинен був формуватися з представників обкомів, губкомів, комуністів – членів правління внз, представників комфракції секції наукових робітників і професури⁷.

Спочатку підготовка аспірантів до науково-дослідної діяльності здійснювалася протягом 2-х років, в подальшому термін було збільшено до 3-х років. Наукове керівництво здійснювали провідні вчені: В.Г. Шапошников, І.І. Шмальгаузен, Е.Ф. Вотчал, М.М. Кримов, П.А. Тутковський та ін.

У липні 1928 р. Пленум ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про покращення підготовки спеціалістів», де зазначалося, що необхідно готувати спеціалістів, які «дійсно стоять на рівні новітніх досягнень науки і техніки, що в свою чергу потребує в короткі терміни розширити кадри молодих наукових робітників (аспірантура), докорінно покращити підбір керівництва науковою роботою, а також зміцнити матеріальне становище молодих вчених.»⁸ Саме рекомендація партійних органів була вирішальною. Так, у 1930 р. міськими партії м. Києва, Дніпропетровська, Харкова рекомендували до аспірантури 1500 чоловік, з них 900 осіб віддали перевагу технічним та природничим наукам. У 1931- 1932 рр. на курси для підготовки до вступу в аспірантуру партійними організаціями було відібрано і рекомендовано 1800 чоловік, з яких – 1080 на технічні спеціальності⁹. Згідно постанові ВУЦВК та РНК УРСР (1930 р.) закінчення курсів давало першочергове право на зарахування до аспірантури¹⁰. Незважаючи на всі зусилля, справа підготовки наукових кадрів для науково-дослідних установ спочатку не набула широко розмаху. У 1930 р. ВУЦВК прийняв постанову « Про аспірантуру», яка була спрямована на вдосконалення справи підбору та підготовки кадрів для наукової роботи. Крім виявлення осіб, які бажали і могли займатися дослідницькою роботою, курси, семінари, колоквиумні іспити виконували і іншу роль. Так, завданням семінарів підвищеного типу було «забезпечення ... пролетарського складу майбутньої аспірантури»¹¹. Послідовна пролетаризація наукової інтелігенції шляхом поповнення її рядів представниками робітничо-селянського походження, «на які радянська влада могла б опиратися у своїй роботі по будівництву соціалізму»,¹² стала одним із основних напрямів діяльності партійних органів у науковому секторі. Широкому притоку робітничо-селянських мас у науку сприяла постанова РНК СРСР від 2 серпня 1918 р., проект якої був написаний В.І. Леніним¹³. Проголошення класово-партійного принципу у підборі кадрів на наукову роботу та возведення його в ранг державної політики у справі підбору кадрів, відкрило широкі можливості для залучення до наукової роботи народних мас, про що свідчив циркулярний лист ЦК ВКП(б) від 8 червня 1926 р. В зв'язку з цим передбачалося створення спеціальних комісій, діяльність яких спрямовувалася таким чином, що основна перевага при відборі претендентів на наукову роботу віддавалася робітникам,

батракам, сільській бідноті, середнякам та їх дітям, а також членам партії, комсомолу, членам профспілок¹⁴. На наш погляд, широке впровадження даного принципу у практику формування кадрів для науки, скоротило поповнення наукових установ представниками династій інтелігенції. Незважаючи на те, що партійні та державні органи намагалися поєднати принцип класового відбору з політикою дбайливого ставлення до кадрів старої буржуазної інтелігенції, все ж не вдалося певним чином забезпечити умови для їх повноцінної наукової діяльності, а також зберегти їх у повному обсязі.

В науковому будівництві класово-партійний принцип було впроваджено не відразу. З цього приводу М.М. Покровський зазначав, що спочатку «... зовсім не звертали уваги на те, кого ми беремо з точки зору соціальної і політичної»¹⁵. В перші роки радянської влади основною базою для поповнення наукових сил були вихідці з професорсько-викладацьких родин, діти крупних спеціалістів, заможних селян. Лише в кінці 20-х – на початку 30-х рр. класово-партійному принципу надається провідне значення. Його широкому застосуванню в практику сприяли зміни, які відбулися у внутрішньому житті країни. Стрімке розширення пролетарсько-селянських верств у науковому середовищі було одним із шляхів формування соціальної опори, на яку б могла опиратися тоталітарна влада, яка формувалася на той час у країні.

Розроблялися спеціальні заходи для реалізації цього принципу в житті. Так, у 1930 р. ЦК КП/б/У розіслав всім губкомам циркуляр, який вказував на те, що необхідно керуватися класовим принципом при підборі кадрів для дослідницької діяльності, в аспірантуру, здійснюючи «направлення до аспірантури осіб, які стоять виключно на боці Радянської влади»¹⁶. Таким чином, висування до аспірантури людей «з певним політичним обличчям, провірених на суспільній роботі, людей, які не були ворожі ідеям соціалізму»¹⁷, стало одним з провідних напрямів у справі відбору та підготовки кадрів для наукової роботи.

Формування соціального складу аспірантури знаходилося в веденні Центральної аспірантської комісії. В планах по прийому визначався відсоток робітничо-селянського прошарку. Так, у 1929 р. передбачалося, що основна частина рекомендованих на навчання, буде представлена вихідцями з пролетарського середовища. 24 липня 1930 р. ЦК КП/б/У прийняв постанову «Про контингент прийому в аспірантуру на 1930/1931 рр.», де місцевим партійним органам давалися вказівки по комплектації складу аспірантів¹⁸.

З різних спеціальностей вони повинні були складати від 30 до 50%, тоді як вихідці з службовців повинні були складати 25-30%.¹⁹ В той же час саме серед представників робітничо-селянського складу аспірантури простежувався значний відсів, що пояснювалося низьким рівнем підготовки серед цього контингенту. На 1930 р. соціальний склад аспірантури по країні був представлений таким чином: робітники складали – 13,9%, вихідці з селян – 32,3% та інші – 53%²⁰. Пролетарський склад серед наукових робітників України дорівнювався 11,5%, а селянства – 34%²¹. Однією з причин недостатнього представництва робітників і селян в наукових колективах – це повільний приток до науки випускників радянських вчз в силу низького матеріального становища основної частини наукових робітників.

Реалізація класового принципу відбувалася через сформований у 30-х рр. так званий інститут висуванства. Висуванство уявляло собою нову форму підготовки кадрів соціалістичної інтелігенції. Його широке впровадження в практику соціалістичного будівництва було пов'язано з тим, щоб задовольнити потреби країни в робітниках державного і партійного апарату. Широке застосування висуванства дало змогу радянській владі створити чисельні ряди керівників, організаторів та спеціалістів. У другій половині 20-х рр. практика висуванства стала розповсюджуватись і на наукову галузь. Курс на висуванство в науковій роботі був визначений «Положенням про інститут висуванства» (листопад 1926 р.), яке було розроблено Наркомосвітою УРСР за вказівкою ЦК ВКП/б/, де зазначалося, що «поповнення кадрів наукових робітників вузів може бути достатньо добре проведеним, без попереднього висуванства, марксистів і підготовлених студентів і надання останнім можливості готуватися до наукової роботи»²². Вказана форма підбору кадрів сприяла розширенню партійного і пролетарського прошарку в науковому середовищі. Так, у 1934 р. з 19 співробітників Дніпропетровського науково-дослідного інституту геології (філія) представники робітничо-селянського походження складали 13, а інші були вихідцями з службовців та міщан²³. Але вирощування молодих вчених шляхом висуванства могло здійснюватися в таких широких масштабах, як це відбувалося у промисловості.

Паралельно з пролетаризацією наукової інтелігенції стояло питання про розширення партійного складу серед науковців. Важливу роль в цьому відіграла постанова ЦК ВКП/б/ (1929 р.) «Про наукові кадри ВКП/б/», в якій були розроблені заходи по створенню умов, що забезпечували

.....
 підготовку комуністів – наукових робітників і просування їх на наукову роботу в усі науково-дослідні заклади²⁴, куди передбачалося направити 15 тис. комуністів.²⁵ Основна роль в розширенні й зміцненні партійного складу серед наукових робітників покладалася на аспірантуру. У 1930-1931 рр. при планування прийому до аспірантури науково-дослідних установ України передбачалося строго дотримуватися класового і партійного принципів і забезпечити при цьому 50% робітничого і 40% партійного складу аспірантів²⁶.

На наш погляд, до проблеми висуванства не можна підходити однозначно. З одного боку, використання такої політики як однієї з форм формування кадрів для наукової роботи відкрило широкий шлях у науку представникам робітників та селян, що значно сприяло підвищенню освітнього рівня у цьому середовищі, а також створенню нової соціалістичної інтелігенції. В той же час широке застосування класово-партійного принципу в справі висування кадрів на наукову роботу, призвело до того, що часто в науку проникали люди не зовсім підготовлені до наукової роботи, які не мали достатнього професійного рівня. Але серед висунутих у 20-30-ті рр. на науково-дослідницьку роботу були талановиті аспіранти, вихідці з народу, які в подальшому стали академіками Академії наук УРСР і гордістю української науки. Це – аспіранти Харківського зоолого-біологічного інституту І.М. Бланків (член ВКП/б/, академік з 1951 р.), І.М. Поляков (академік з 1948 р.), В.М. Нікітін (член ВКП/б/, академік з 1967 р.) та ін²⁷.

В той же час висуванство підірвало монопольне право деяких учених у підборі претендентів на наукову роботу, яке в значній мірі консервувало поповнення наукового середовища талановитою молоддю.

Возведення в ранг державної політики класово-партійного принципу підбору кадрів на наукову роботу не могло не вплинути на якісний стан соціалістичної інтелігенції. Це пояснювалося тим, що освітній і професійний рівень деяких висуванців був надто низьким. Обмежувалися можливості залучення до наукової діяльності представників династій наукової інтелігенції, яка мала великий досвід та традиції в науковій діяльності. Цей факт не можна оцінювати позитивно. Тільки у 1934 р. була прийнята постанова РНК СРСР «Про підготовку науково-педагогічних робітників», за якою встановлювався єдиний порядок прийому в аспірантуру²⁸.

Центром підготовки кадрів для академічних установ стала аспірантура Академії наук УРСР, яка сформувалася на 1930 р. Факторами, які обумовили організацію аспірантури безпосередньо при Академії наук були: нестача наукових сил в республіці, низька професійна кваліфікація основного складу співробітників Академії (дійсні члени з 1928 р. склали 43% від загальної кількості всіх співробітників), зменшення кількості науковців у результаті політичних репресій і подальшої реорганізації Академії, скоротилася кількість провідних вчених, які перебували в стінах Академії. Як зазначає Н. Полонська-Василенко: «Протягом перших 10 років Академія наук, незважаючи на матеріальні злидні, ніколи не почувала нестачі в наукових робітниках. ... більша частина наукових працівників належала до категорії «нештатних», які здебільшого не отримували жодної платні, або, як і одержували, то мізерні суми з «оперативних витрат»²⁹. В основному це були вихідці з династій інтелігенції, ентузіасти наукової справи – всі ті, для кого наукова робота була справою життя. З часом, коли партійно-державний тиск на Академії посилювався, відбулися перші репресії проти вчених старої школи, на керівні посади в Академію були просунуті комуністи, почалося грубе втручання в науково-дослідницьку роботу, кількість бажаючих працювати в стінах Академії, а саме тих, хто мав високий науковий рівень і професіоналізм, значно зменшилася. Тому залучення молоді до наукової роботи через інститут висуванства стало одним з провідних завдань влади.

Аспірантура при Академії була двох типів: звичайна і вищого типу, куди згідно постанови РНК УРСР «Про підготовку наукових і науково-дослідних робітників» (січень 1934 р.) повинні були вступати ті, хто закінчив звичайну аспірантуру. Однак набір такого роду аспірантів здійснювався дуже складно. Обов'язковою вимогою для майбутнього вченого було знання однієї з іноземних мов. Число аспірантів в Академії не було постійним. Так, в Інституті ботаніки Академії наук УРСР 1936 р. було 25 аспірантів, а 1939 р. – тільки 3³⁰. Така нестабільність у наборі аспірантів була обумовлена обмеженістю матеріальних коштів, що виділялися на підготовку наукових сил, а також деякими недоліками в організації набору. Так, у 1937 р. по плану передбачалося набрати до аспірантури 110 чоловік, але прийшло всього 6³¹. В той же час створення інституту аспірантури при Академії наук відкрило нові можливості для підготовки наукових кадрів високої кваліфікації. Плани набору до аспірантури збільшувалися. У 1939 р. план набору до аспірантури тільки по інститутах Академії складав 82 чол. і 25 докторантів, а у 1940 р. – план набору дорівнював 96 чол. Загальна кількість аспірантів Академії наук УРСР до 1940 р. досягла 265 чол., 50 з них були

докторантами. На початку 40-х рр. Президія Академії наук поставила питання про організацію заочної аспірантури.³²

Професійною підготовкою наукових спеціалістів керували провідні вчені, основоположники наукових шкіл і напрямів. Так, під керівництвом академіка М.М. Доброхотова було підготовлено 26 аспірантів, які захистили свої дисертації в галузі чорної металургії; під керівництвом академіка О.М. Динника було підготовлено 35 спеціалістів в галузі механіки, академік І.І. Шмальгаузен керував підготовкою групи генетиків і в той же час був викладачем ряду спеціалізованих аспірантських семінарів.³³ Поступово, з зростанням партійно-державного впливу на Академію, наукове керівництво стало переходити до вчених-комуністів, які намагалися посісти керівні посади в науці, очолити наукові комітети, секції, кафедри, лабораторії, посуваючи з цих посад провідних вчених старої буржуазної школи.

За рішенням Наукового Комітету (лютий 1923 р.) обов'язковою вимогою для вступу в аспірантуру було знання основ марксизму-ленізму та здача соціально-економічного мінімуму. Марксистська освіта зберігалася протягом усього терміну навчання. Для цього створювалися спеціальні гуртки, семінари, готувалися спеціальні програми.³⁴

Таким чином, можна сказати, що з боку партійно-державних органів здійснювалися всі можливі заходи, щоб створити віддані владі кадри наукової інтелігенції, яка була б слухняною в її руках і стала б безвідмовним виконавцем всіх її рішень. Особливу роль у досягненні цієї мети відіграло застосування партійно-класового принципу в підборі кадрів на наукову роботу, який, взагалі, став провідним у формуванні соціалістичної інтелігенції протягом багатьох десятиріч існування радянської держави. Даний принцип сприяв залученню до наукової діяльності робітничо-селянських мас, але його односторонність призвела до обмеження поповнення науковців потомственою науковою інтелігенцією, яка була носієм високої культури та традицій в науці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антошин В.И. Коммунистическая партия Советского Союза в борьбе за создание народной интеллигенции. – М., 1957; Лутченко А.И. Советская интеллигенция (Формирование кадров советской интеллигенции/1917-1961 гг./ – М., 1961; Федюкин С.А. Великий Октябрь и интеллигенция. Из истории вовлечения старой интеллигенции в строительство социализма. – М., 1971; Ульяновская В.А. Формирование научной интеллигенции в СССР. 1917-1937 гг. – М., 1966; Ткачова Л. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К., 1985 та ін.; 2. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція: проблеми вивчення і ретерпритацій.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип.8. – Вінниця, 2004; Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х-30-х років: соціальний портретта історична доля. – К.-Едмонтон, 1992; Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки) – К., 1991; Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні (20-30-і роки) – К., 1992; Оноприсенко В. Репресована наука України. – К., 1990; Рубльов О., Чеченко Ю. Сталінщина та доля західноукраїнської інтелігенції. – К., 1994 та ін.; 3. Історія національної Академії наук України в суспільно - політичному контексті. 1918-1998. – К., 2000 та ін.; 4. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО) – Ф.2792. – Оп.13. – Спр.4. – Арк.1; 5. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.605. – Арк.124; 6. Справочник аспіранта. – М., РАНИОН, 1928. – С.5; 7. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО) – Ф.1. – Оп.1. – Спр.613. – Арк.100,109; 8. Коммунистическая партия Украины в решениях и резолюциях – К., 1976. – Т.1. – С.659; 9. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.9. – Спр.366. – Арк.76,98; 10. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.7712. – Арк.203; 11. Бюллетень Укрпрофобра. – 1923. – №9-10. – С.5; 12. Научный работник. – 1930. – №2. – С.13; 13. Ленин В.И. Проект постановления Совета Народных Комиссаров. // Полн. Собр. Соч. – Т.37. – С.34; 14. ДАДО. – Ф.7. – Оп.1. – Спр.760. – Арк.17; 15. Покровский М.Н. Подготовка научных кадров. // Научный работник. – 1927. – №1. – С.20; 16. Державний архів Одеської області. (далі ДАОО) – Ф.3. – Оп.1. – Спр.581. – Арк.57; 17. Красницький І. Боротьба за кадри. – Харків, 1930. – С.53; 18. Кадри. – 1930. – №2. – С.44,45; 19. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.7713. – Арк.314; 20. Научный работник. – 1930. – №2. – С.13; 21. Культурне будівництво в Українській РСР. – К., 1959. – Т.1. – С. 446; 22. Собрание узаконений і распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – М., 1926. – С.873; 23. ДАДО. – Ф.3995. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.717; 24. Научный работник. – 1928. – № 9. – С.125-126; 25. Кравицкий Г., Раевский Б. Научные кадры ВКП/б/. – М., 1930. – С.84; 26. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.7712. – Арк.61, 90; 27. ДАХО. – Ф.2792. – Оп.12. – Спр.32. – Арк.68,69; 28. Сборник законов СССР. – 1943. – №3. – Ст.29; 29. Полонський Ваксиленко Н. Українська Академія наук. (Нарис історії) – Ч.2. – К., 1993. – С.94; 30. Архів Президії національної Академії наук України. – Ф.Р-251. – Оп.1. – Спр. 74. – Арк.8; 31. Вісті АН УРСР. – 1937. – №4-5. – С.30; 32. Архів Президії національної Академії наук України. – Ф.Р-251. – Оп.1. – Спр.74. – Арк.81,82; 33. Там само. – Ф.Р-251. – Оп.1. – Спр.83. – Арк.164; Особова